

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2006

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 25^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΗ

Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅπως καὶ οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἕλληνες, γιορτάζει σήμερα τὴν 186ῆ ἐπέτειο τῆς ἐναρξῆς τοῦ ἑνοπλοῦ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας τους. Ἡ δική σας παρουσία σήμερα ἐδῶ, Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε, περιποιεῖ τιμὴ στὸ ἀνώτατο πνευματικὸ ἴδρυμα τῆς χώρας καὶ προσδίδει ἰδιαίτερο κύρος καὶ λαμπρότητα στὴν τελετὴ αὐτή.

Ἡ 25ῆ Μαρτίου τοῦ 1821 σηματοδοτεῖ τὸ σημαντικότερο ἱστορικὸ γεγονός τῆς νεότερης ἱστορίας μας. Ἀποτέλεσε τὴν ἀπαρχὴ τῆς συνταύτισης τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος-κράτος καὶ ἐμπέδωσε τὴν ἔννοια τῆς πατρίδας. Μετὰ ἀπὸ σκληροὺς καὶ ἥρωικούς ἀγῶνες ποὺ κόστισαν ἄφθονο αἷμα καὶ θυσι-ες, καὶ παρ' ὅλους τοὺς διχασμοὺς καὶ τὰ πισωγυρίσματα, ἐκπληρώθηκε τελικὰ ὁ προαιώνιος πόθος καὶ ἰδρύθηκε τὸ 1830 σὲ μία γωνιὰ τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου τὸ πρῶτο οὐσιαστικὰ ἀνεξάρτητο Ἑλληνικὸ Κράτος. Ἡ σημασία του ξεπερνάει τὰ στενὰ ὄρια τῶν συνόρων αὐτοῦ τοῦ μικροῦ Κράτους καὶ διεκδικεῖ ἓνα σημαντικό κομμάτι τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας.

Βρισκόμαστε στὸ 1821, σὲ ἐκείνη τὴ φάση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας ποὺ ὁ ἀπόηχος τῶν ιδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης ἐξακολουθεῖ νὰ διαποτίζει τὸ πνεῦμα, ὄχι μόνον τῶν διανοουμένων, ἀλλὰ καὶ εὐρέων στρωμάτων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ τέλος τῶν Ναπολεόντειων πολέμων ἔχει ἐπαναφέρει ἰσχυροποιημένες τὶς Εὐρωπαϊκὲς δυναστείες, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ εὐνοοῦν αὐτονομίες καὶ –χωρὶς τὴ δική τους προτροπή– ἐξεγέρσεις. Ἡ Ὄθωμανι-

κή Αὐτοκρατορία, παρὰ τὰ ὅποια περιφερειακὰ τῆς προβλήματα, ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει μία ἰσχυρὴ στρατιωτικὴ δύναμη, νὰ διαθέτει ἕναν ἀποτελεσματικὸ μηχανισμό διοίκησης καὶ ἐλέγχου τῶν ἀλλόθρησκων ὑπηκόων τῆς καὶ νὰ καταστέλλει μὲ σχετικὴ εὐχέρεια τὶς ὅποιες ἀποσχιστικὰς τάσεις ἢ τὶς ἀπόπειρας ἐξέγερσης.

Βρισκόμαστε ἀκόμα στὸ 1821, σὲ μιὰ σταθερότητα τῶν σχέσεων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μὲ τὶς ἄλλες δυνάμεις, πού καλλιεργεῖ στοὺς ὑποταγμένους λαοὺς ἕνα κλίμα παθητικῆς προσαρμογῆς. Ἀπουσιάζουν οἱ ἐνθαρρύνσεις ἀπὸ τὶς ξένες δυνάμεις, καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὴν ὁμόδοξη Ρωσία, γιὰ ἐξεγέρσεις καὶ κινήματα διαμαρτυρίας. Μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τοῦ Tilcit, πού ἔδωσε τέλος στὴν ἐξέγερση τῶν Σέρβων, δέσποζε ἡ πικρία καὶ ἡ μοιρολατρικὴ παραδοχὴ ὅτι ὅλες οἱ ἐλπίδες γιὰ ἐξωτερικὴ βοήθεια καὶ συμπάρασταση τῶν ὑπόδουλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς ἦταν φρούδες.

Μέσα ἀπὸ ἕνα τέτοιο δυσμενὲς κλίμα ξεπήδησε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21. Ἀπὸ μία σκοπιὰ, πολλοὶ «νουνεχεῖς» καὶ κατὰ τὰ ἄλλα κάλοπροαίρετοι Ἕλληνες διανοούμενοι καὶ ἀξιωματοῦχοι ξένων Αὐλῶν ἐκτιμοῦσαν ὅτι μία τέτοια ἐξέγερση εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Εὐτυχῶς, δὲν ἦταν αὐτοὶ πού τὴν ἀποφάσισαν. Ἡ ἐξέγερση τοῦ '21 δὲν ἦταν «διατεταγμένη» ἢ ἔστω ὑποκινούμενη ἀπὸ ξένες δυνάμεις, οὔτε τὴν πραγματοποιοίησαν οἱ διανοούμενοι, οἱ ἐκπαιδευμένοι ἀξιωματικοί, οὔτε οἱ βολεμένοι τῶν ξένων Αὐλῶν. Τὴν πραγματοποιοίησαν οἱ ὀρεσίβιοι κλέφτες, ἐνωμένοι ἀργότερα μὲ τοὺς ἀρματολούς, οἱ χωριάτες, οἱ παπάδες καὶ οἱ γραμματοδιδάσκαλοι, καὶ σταδιακὰ ὅλος ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας.

Τίποτα βέβαια δὲν γεννιέται ἀπ' τὸ κενό. Σποραδικὲς ἐξεγέρσεις, ἀτελέσφορες, εἶχαν προηγηθεῖ, ἢ κλεφτουριά τῶν βουνῶν, «ἢ μαγιά τῆς λευτεριάς», ὅπως ἔγραψε ἀργότερα ὁ Μακρυγιάννης, αὐτὸς ὁ γνήσιος λαϊκὸς ἐπαναστάτης, ἐξακολούθησε νὰ προκαλεῖ τοὺς Τούρκους, καὶ ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση σιγὸβράζε σὲ πολλοὺς. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἦταν πάντα κάπου ἐκεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπελευθέρωσης τὴν διατηροῦσε ζωντανὴ ἡ λαϊκὴ παράδοση καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Τὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα ἐγίναν τραγούδι καὶ σάλπισμα καὶ ζύμωναν τὶς κατοπινὰς ἐξελίξεις. Ἦταν καὶ ἕνα κάλεσμα σὲ ὅσους πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους σὲ ξένους στρατοὺς γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τοὺς δυνάστες.

Ὡς πότε ὀφφικιάλος σὲ ξένους βασιλεῖς;
 Ἔλα νὰ γίνεις στύλος τῆς ἴδιας τῆς φυλῆς.
 Κάλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανένας νὰ χανθεῖ
 ἢ νὰ κρεμάσει φούντα γιὰ ξένου τὸ σπαθὶ

Πολλὰ εἰπώθηκαν καὶ πολλὰ θὰ λέγονται καὶ στὸ μέλλον ἐρμηνεύοντας τὸ ξεκίνημα, μέσα σὲ ἓνα ὄχι ιδιαίτερα εὐνοϊκὸ κλίμα, τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1821 ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀγώνα μέχρι τὴν ὀλοκλήρωσή του, μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση, ἔστω καὶ σὲ μία γωνιὰ τῆς Ἑλλαδικῆς γῆς, τοῦ πρώτου Ἑθνικοῦ Κράτους τῶν Ἑλλήνων, τὸ 1830. Ἐνα εἶναι βέβαιο, πὼς μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸν ἀγώνα διαμορφώθηκαν ἀξίες ποὺ λειτούργησαν ἔκτοτε ὡς κιβωτὸς τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης. Ὁ ἀγώνας αὐτὸς ἀνέδειξε, ὡς πρωταρχικὴ καὶ ὑψίστη ἀξία, τὴν ἐλευθερία χωρὶς ἀνταλλάγματα. Οὔτε τὴν εὐμάρεια, οὔτε τὰ ὀφφίκια, οὔτε τὸ βόλεμα στὶς ξένες Αὐλές, οὔτε ἀκόμα τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Αὐτὴ τὴν ἀξία, τὴν περιφρόνηση τοῦ θανάτου γιὰ χάρη τῆς ἐλευθερίας συντήρησαν καὶ οἱ ἐπόμενες γενιές, ἡ γενιὰ τοῦ πολέμου τοῦ '40 καὶ τῆς ἀντίστασης στὴ Γερμανικὴ κατοχὴ.

Συνοφασμένη μὲ τὴν ἀξία τῆς ἐλευθερίας ἦταν καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς συλλογικῆς συνείδησης, ποὺ ἀνέδειξε τὴν ἔννοια «Ἕθνος» ὡς τὸ βασικὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς καὶ συνοχῆς τῶν Ἑλλήνων. Μὲ ὅλες τὶς παρενέργειες ποὺ συνεπέφερε αὐτὴ ἡ ἔννοια, κυρίως μὲ μερικὸς ἄστοχους, καὶ ἀτυχεῖς στὴν ἔκβασή τους, ἀλυτρωτικὸς τυχοδιωκτισμούς, παρέμεινε ὡς τὶς ἡμέρες μας μέρος τῆς ὑπαρξιακῆς μας ταυτότητας.

Καὶ τώρα, Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε, ἐπιτρέψατέ μου νὰ προσθέσω μερικὲς παρατηρήσεις.

Τὸ '21 δὲν τὸ γιορτάζουμε μόνο γιὰ νὰ τὸ θυμόμαστε, γιὰ νὰ δοξολογοῦμε τοὺς ἥρωες καὶ νὰ ἀποτιόμε φόρο τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης στὶς δυσίες τους. Εἶναι καὶ ἓνα γεγονός ἱστορικὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ σήμερα μποροῦμε καὶ πρέπει νὰ ἀντλήσουμε διδάγματα. Εἶναι ἓνα γεγονός, ποὺ, μεταδέτοντάς το χρονικὰ στὸ σήμερα, μᾶς φέρνει ἀντιμέτωπους μὲ καυτὰ ἐπίκαιρα ἐρωτήματα. Σὲ μία φάση τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας κολοσσιαίων ἀνακατατάξεων, γεωπολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν, μὲ μιὰ οἰκονομία παγκοσμιοποιημένη, μὲ ἓνα πλανῆτη τεχνολογικὰ ἐνοποιημένο, πὼς ἐννοιολογοῦμε καὶ ποῖο εἶδοποιὸ καὶ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο δίνουμε στὸ θεσμὸ «Ἕθνος» γενικά, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἕθνους εἰδικότερα;

Μὲ τὴν ἀθρόα μετακίνηση πληθυσμῶν, μὲ τὴ μαζικὴ αὐλὴ μεταφορὰ

κεφαλαίων, πού μετακυλύουν την ισχύ –με τή σημερινή της έκδοχή– χωρίς συνοριακά ἐμπόδια, ἀπό τὸ ἓνα ἄκρο τοῦ πλανήτη στὸ ἄλλο, πῶς διαμορφώνου- με τὴ δική μας ταυτότητα; Ἰδιαίτερα, ὅταν σταδιακὰ περιορίζεται ἡ γλωσσικὴ ἀνομοιογένεια τῶν λαῶν. Πῶς οἱ ὑπερεθνικὲς ὑπαγορεύσεις καὶ κανόνες θὰ συμ- βίβαστοῦν με τὴ διαφύλαξη τῆς πολιτισμικῆς μας ἰδιαιτερότητας, πού εἶναι τόσο στενὰ συνυφασμένη με τὶς παρακαταθήκες πού μᾶς κληροδότησαν, ὄχι μόνο οἱ μακρinoί μας πρόγονοι ἀλλὰ καὶ οἱ λαϊκοὶ ἀγωνιστὲς τοῦ 1821;

Ἐρωτήματα πού ἔχουμε χρέος νὰ τὰ ἐπεξεργαστοῦμε, ὄχι με προγονοληψία, ἀλλὰ με νηφαλιότητα καὶ τὸν πραγματισμὸ τῆς ἐποχῆς πού ζοῦμε.

Ἐξοχότατε κ. Πρόεδρε, ἡ σημερινὴ ἐπέτειος, τῆς ἐξέγερσης τοῦ '21, συμπί- πτει καὶ με τὸν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ καὶ με τὰ 80 χρόνια ζωῆς τῆς Ἀκαδημίας μας, πού ἡ ἰδρυσὴ τῆς ἦταν καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ ὄραματα τοῦ νεοϊδρυθέν- τος Κράτους μας. Δυστυχῶς, κτιριακὰ προβλήματα μᾶς ἐμπόδισαν νὰ πραγματο- ποιήσουμε τὴ σημερινὴ τελετὴ στὸ μέγαρο τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ φιλόξενη στέγη τῆς Αἴθουσας Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου μᾶς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ τὴν πραγματοποιήσουμε ἐδῶ, σὲ ἓνα χῶρο πού ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς, τοὺς περισσοτέρους τουλάχιστον, τὸ πνευματικὸ μας λίκνο. Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν Πρύτανη καὶ τὴ Σύγκλητο γιὰ τὴ φιλοξενία καὶ εὐχαριστοῦμε καὶ ἐσᾶς κυρίως, Ἐξοχότατε, γιὰ τὴν παρουσία σας, πού προσδίδει τιμὴ καὶ αἴγλη στὴ σημερινὴ ἑορταστικὴ τελετὴ.

Τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας θὰ ἐκφωνήσει, μετὰ ἀπὸ ἔγκριση τῆς Συγκλή- του τῆς Ἀκαδημίας, ὁ συνάδελφος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Μενέλαος Τουρτόγλου. Ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας του εἶναι: «Ἡ συμβολὴ τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τοῦ Αἰ- γαίου στὴν ἐπιβίωση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν τουρκοκρατία καὶ στὴ διατήρηση τοῦ ἐθνικοῦ τους φρονήματος».

Παρακαλῶ τὸν κ. Τουρτόγλου νὰ ἀνέλθει εἰς τὸ βῆμα.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΟΥΣ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ

Συστατικό στοιχείο της πολιτικής υπάρξεως και ανεξαρτησίας των εθνών είναι η διατήρηση της εθνικής τους μνήμης. Έθνη δίχως μνήμη είναι καταδικασμένα να ένταφιασθούν στο μνήμα της λησμοσύνης, στη λήθη της ιστορίας.

Αγώνες και θυσίες αιώνων έχουν οικοδομήσει, διαμορφώσει και καθιερώσει την πνευματική φυσιογνωμία του ελληνικού έθνους. Η φυσιογνωμία δε αυτή έχει σμιλευθεί στο έργαστήρι της ελευθερίας. Έτσι, ο έρωτας των Ελλήνων για την ελευθερία είναι ένα βίωμα κληρονομικό, που ξεκινά από τα βάθη των αιώνων και επιβεβαιώνεται κάθε φορά στους μεγάλους σταθμούς της ιστορικής πορείας του έθνους.

Ένας τέτοιος μεγαλειώδης σταθμός στην ιστορία του ελληνικού έθνους αλλά και με παγκόσμια απήχηση υπήρξε αναμφισβήτητα η Έπανάσταση του 1821. Όταν δηλαδή το Έλληνικό έθνος, ύστερα από μακράιωνη οθωμανική δυναστεία, άπετίναξε το ζυγό των τυράννων του και εκήρυξε την πολιτική του ύπαρξη και ανεξαρτησία. Κατέστησε δε ταυτοχρόνως σαφές, ότι ήταν ικανό να συνεχίσει τη διακοπέισα από τη μακρόχρονη δουλεία μεγάλη πολιτιστική του παράδοση.

Η Έπανάσταση του 1821 είχε χρονική έγγύτητα με τη Γαλλική Έπανάσταση, τελείως όμως διαφορετικό περιεχόμενο. Η Γαλλική Έπανάσταση είχε ως στόχο την κατάλυση της μοναρχίας και την εγκαθίδρυση φιλελεύθερου και δημοκρατικού πολιτεύματος. Αντιθέτως, ο άγώνας των Ελλήνων, παρά το ότι τα ψηφισθέντα από τις Έθνικές Συνελεύσεις επαναστατικά συντάγματα αποπνέουν τις άρχες της Γαλλικής Έπαναστάσεως, ήταν χωρίς καμιά άμφιβολία πρωτίστως άπελευθερωτικός. Άποσκοπούσε δηλαδή στην επανάκτηση της εθνικής άυθυπαρξίας των Ελλήνων. Αυτό άλλωστε διακηρύσσεται, κατά τρόπο διαυγή, στο Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος, που ψηφίσθηκε κατά την πρώτη Έθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο, την 1η Ιανουαρίου 1822.

Συγκεκριμένα, στο προσομιό του αναγράφονται τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:

«Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτερον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του, εἰς Ἑθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν»¹. Ἡ δὲ ἐν συνεχείᾳ διακήρυξις τῆς ἴδιας Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, τῆς 15ης Ἰανουαρίου τοῦ 1822, διευκρίνιζε ὅτι: «Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος... εἶναι πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός, πόλεμος, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάγκη τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς τιμῆς, τὰ ὅποια, ἐνῶ τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσιν, ἀπὸ ἡμᾶς μόνον ἡ σκληρὰ καὶ ἀπαραδειγμάτιστος τῶν Ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μὲ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ, καὶ ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νὰ τὰ πνίξῃ».

Ἀργότερα, τὸ φωτεινὸ ὄροσημο τοῦ ἔπους τοῦ Εἰκοσιένα θὰ ἀποτελέσει σύμβολο ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς, πού θὰ ἐμπνέει καὶ τίς ἐπερχόμενες γενεές τῶν Ἑλλήνων, στὴ συνέχιση τῶν ἡρωικῶν παραδόσεων. Ἔτσι καὶ ὁ ποιητὴς θὰ παροτρύνει τοὺς νέους τοῦ 1940 νὰ μεθύσουν «μὲ τ' ἀθάνατο κρασί τοῦ Εἰκοσιένα».

Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ συνεχῆ συρρίκνωση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπηκολούθησε τελικὰ καὶ ἡ πτώση τῆς βασιλεύουσας, τὸ 1453, τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπετέλεσε τὸ σοβαρῶτερο πλήγμα κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκτοτε, οἱ δουλωθέντες ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ βρέθηκαν ὑπὸ τραγικῆς συνθήκης, καὶ διέτρεξαν τὸν κίνδυνο τοῦ πλήρους ἀφανισμοῦ ἀπὸ τὴν πρωτοφανῆ ἀγριότητα τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν. Παρὰ ταῦτα ὅμως, τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ὑπέκυψε οὔτε καὶ ἀπώλεσε τὴν ἐθνικὴ του συνείδηση. Ἀντιθέτως, κατόρθωσε νὰ διαφυλάξῃ ἀλώβητο τὸ ἐθνικὸ του φρόνημα, σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μακρόχρονης δουλείας.

Στοὺς παράγοντες ἐκείνους οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν στὴ διατήρησι τοῦ φρονήματος αὐτοῦ καὶ στὴ δημιουργία πνεύματος ἀντιστάσεως στοὺς ὑπόδουλους Ἑλλήνες, κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Ὀθωμανοῦ δυνάστη, ἐξέχουσα θέση κατέχει καὶ τὸ ἔργο πού ἐπετέλεσαν οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες. Στὸ ἔργο ἀκριβῶς αὐτό, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τοῦ Αἰγαίου, ἀναφέρεται ἡ σημερινὴ ὁμιλία γιὰ τὴν ἐπέτειο τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

1. Α. Μάμουκα, Τὸ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τ. Β', ἐν Πειραιεῖ 1839, σ. 15.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ὀθωμανῶν, τὸ καθεστῶς ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐβίωσε τὸ ὑπόδουλο ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ὑπῆρξε παντοῦ ὁμοιόμορφο. Εὐνοϊκὲς συνθήκες συνέτρεξαν, κατὰ χρονικὲς περιόδους, σὲ ὀρισμένες μόνον περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Σ' αὐτὲς ἐμφανίζονται καὶ ἀνεπτυγμένες μορφὲς αὐτοδιοικήσεως, μὲ κυριώτατο πυρῆνα τὴν κοινοότητα.

Οἱ Ὀθωμανοὶ κατακτητὲς ἀνέχθησαν τὴ λειτουργία τῶν κοινοτήτων, ὄχι ἀπὸ μεγαθυμία, ἀλλὰ γιατί ἐξυπηρετοῦσαν ζωτικὰ συμφέροντά τους. Οἱ κοινότητες ἀποτελοῦσαν γι' αὐτοὺς τὸ ἀπαραίτητο τοπικὸ ὄργανο διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπετυγχάνετο ὄχι μόνον ἡ ἀνετη συλλογὴ τῶν ἐξοντωτικῶν φορολογικῶν ἐπιβαρύνσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγμάτωση καὶ ἄλλων ἐπαχθεστάτων ἀπαιτήσεών τους εἰς βάρος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Ἰσχυρὲς κοινοτικὲς διοικήσεις διαμορφώνονται κυρίως ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ τὸν ἐπόμενον δὲ αἰῶνα, ἰδιαίτερος μάλιστα στὶς Κυκλάδες, οἱ ραγδαίως ἀναπτυσσόμενοι δεσμοὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἐπικουρούμενοι καὶ μὲ τὰ χορηγηθέντα ἀπὸ τὸν κατακτητὴ προνόμια, φθάνουν στὸ ἀπόγειό τους.

Οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν στὴ δημιουργία ἰσχυρῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων πρέπει νὰ ὀφείλονται:

α) Στὸ γεγονός ὅτι τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, πτωχὰ στὴν πλειονότητά τους ἀπὸ πλευρᾶς καλλιεργήσιμης γῆς, ἀποτελοῦσαν περιοχὲς ὑποβαθμισμένου οικονομικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν κατακτητὴ. Τὴ φτώχεια δὲ αὐτὴ ἐπέτειναν καὶ οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς τῶν πειρατῶν ποὺ ἐλυμαίνοντο τὸ Αἶγαῖο. Τὴν κατοχὴ τους ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπέβαλλαν κυρίως λόγοι στρατηγικοί. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους ἀπετέλεσε ἀποτρεπτικὸν παράγοντα γιὰ ἐποικισμοὺς μουσουλμάνων. Ἔτσι, ἡ πληθυσμιακὴ σύνδεση τῶν νήσων παρέμεινε, στὴ συντριπτικὴ τῆς πλειονοψηφία, ἑλληνικὴ.

β) Τὸ ἀπρόσιτο ὀρισμένων περιοχῶν καὶ ἡ ἀδυναμία εὐκόλης ἐπικοινωνίας μὲ τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν εὐνόησαν καθόλου τὴ μόνιμη ἐγκατάσταση ἀξιωματούχων τοῦ κυριάρχου. Ἡ παρουσία Ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων ἦταν ἰσχυροτάτη, ἀλλοῦ δὲ καὶ ἀνύπαρκτη.

Ἰπὸ τίς συνθήκες αὐτὲς καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ἦταν ἐπόμενο οἱ Ὀθωμανοὶ κατακτητὲς νὰ στηριχθοῦν, κατὰ κύριον λόγον, στοὺς ἀναδεικνυμένους ἐπιτοπίους ἄρχοντες τῶν ὑποτελῶν, ὄχι μόνον γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν

άνετη συλλογή τῶν φορολογικῶν τους προσόδων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσκηση διοικησεως γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη κυριαρχία τους ἐπὶ τῶν νήσων.

Ἔτσι, οἱ αὐτοδιοικούμενες νησιωτικὲς κοινότητες, ποὺ ἀποτελοῦσαν νομικὰ πρόσωπα μὲ αὐτοτέλεια ἀπέναντι στὸν κυρίαρχο, εἶχαν κατορθώσει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ ἀσκοῦν σημαντικὲς ἀρμοδιότητες.

Συγκεκριμένα, τὰ καθήκοντα τῶν ἐκλεγομένων ἀπὸ τοὺς κατοίκους γιὰ τὴ διοίκηση τῶν κοινοτήτων ἀρχόντων, τῶν ὁποίων ἡ θητεία ἦταν κατὰ κανόνα ἐνιαύσιος, δὲν περιορίσθησαν μόνον στὴν δι' ἀκριβοδικαίας κατανομῆς συλλογὴν τῶν φόρων τοῦ κυρίαρχου, ἡ ὁποία, θεβαίως, ἀποτελοῦσε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός του, ἀλλὰ ἐπεξετάθησαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς ζωτικῆς σημασίας γιὰ τοὺς ὑποδούλους Ἑλληνας. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὰ αἰρετὰ ὄργανα ποὺ διοικοῦσαν τὴν κοινότητα καὶ ὠνομάζοντο ἐπίτροποι, προεστοί, γέροντες, δημογέροντες, ἐπιστάτες κ.λπ., παράλληλα μὲ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση, ἐμφανίζονται στίς διασωθεῖσες πηγές ὅτι ἐξασκοῦν καὶ ἄλλα, σημαντικότερα, λειτουργήματα. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν, συγκατελέγετο ἡ μέριμνα γιὰ τὴν παιδεία, ὅπως καὶ ἡ ἐξουσία ἀπονομῆς δικαιοσύνης ἐπὶ τῶν ὁμοειδῶν τους. Οἱ τελευταῖες ὅμως αὐτὲς δραστηριότητες, εἶναι φανερὸ ὅτι ἦσαν καιρίας σημασίας γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ.

Εἰδικότερα ὡς πρὸς τὴν παιδεία, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα ἀρχίζει νὰ συντελεῖται βαθμιαῖα στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, καὶ νὰ ἐπεκτείνεται προοδευτικὰ μιὰ ἀληθινὴ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση. Ἡ ἐπικοινωνία μάλιστα τῶν νησιῶν μὲ τὸν ἔξω κόσμον καὶ ἡ ἀλματώδης ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας τους καθιστᾷ περισσότερο ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη τῆς μαθήσεως στοὺς ὑποδούλους Ἑλληνας.

Ἔτσι, παραλλήλως μὲ τὴ γενικὴ προσπάθεια τῆς Ἑκκλησίας, ποὺ πρωταγωνιστεῖ στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναδημιουργία, φιλοπάτριδες Ἑλληνας τῶν νήσων, ποὺ ἔχουν πλουτίσει κυρίως ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, διαθέτουν σημαντικὰ ποσὰ γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ τὴ λειτουργία σχολείων. Συγχρόνως ὅμως, καὶ ἡ προσφορὰ τῶν κοινοτήτων γιὰ τὴν παιδεία δὲν εἶναι ἀμελητέα. Οἱ κοινοτικὲς ἀρχές δὲν παραμένουν καθόλου ἀδρανεῖς. Ἀντιθέτως, κινοῦνται δραστηρίως πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, καὶ ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ φροντίδα ποὺ καταβάλλουν γιὰ τὴ δημιουργία σχολείων.

Ἐξευρίσκουν οἰκήματα καὶ ἀναζητοῦν τοὺς καταλλήλους διδασκάλους, οἱ ὅποιοι, ἀμειβόμενοι ἀπὸ τὶς κοινότητες, ἐγκαθίστανται στὰ νησιά πρὸς τὸ σκοπὸ

νά καταπολεμηθεί ὁ ἀναλφάβητισμὸς καὶ ἡ ἀμάθεια καὶ νὰ μεταδοθεῖ στοὺς ὑποδούλους ἐλληνοπαῖδες ἡ ἐθνικὴ παιδεία². Ἡ καταβληθεῖσα ἀπὸ τὶς νησιωτικὲς κοινότητες ἀξιόλογη αὐτὴ προσπάθεια γιὰ τὴν προώθηση τῆς παιδείας, εἶναι φανερὸ ὅτι συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν ἐνδυνάμωση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ δημιούργησε, βαθμιαία, τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὸ γκρέμισμα τῆς τυραννίας. Γιατί, ὅπως ἔγραφε ὁ Κοραῆς, «ὅταν τὰ φῶτα λάμπωσιν, ἡ δουλεία ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ παύσῃ»³. Ὁ δὲ ἐθνομάρτυς Ρήγας στὸ ἀρθρο 22 τῶν «δικαίων τοῦ ἀνθρώπου», ποὺ περιλαμβάνοντο στὸ ἐπαναστατικὸ του μανιφέστο, ποὺ τυπώθηκε τὸ 1797, διεκήρυττε ὅτι «... ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν ὁποία λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη»⁴.

Οἱ νησιωτικὲς ὅμως κοινότητες, ἐκτὸς τῶν ἐπιτυχῶν ἐνεργειῶν τους γιὰ τὴ μάθηση τῶν ἐλληνοπαίδων, δὲν ὑστέρησαν καθόλου καὶ στὸν ἐπίσης νευραλγικώτατο τομέα τῆς δικαιοσύνης.

Ἀρχικά, οἱ Ὀθωμανοὶ κατακτητὲς μὲ προνόμια, εἶχαν παραχωρήσει μία πε-

2. Βλ. Π. Ζερλέντη, Περὶ τοῦ ἐν Μυκόνῳ σχολείου τοῦ Ἁγίου Λουκά, Ἐπετ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, ἔτος δέκατον τρίτον, ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 176 ἐπ. I. Σακκελίωσος, Ἐγγραφα εἰς τὴν ἐλληνικὴν σχολὴν τῆς νήσου Σίφνου ἀναφερόμενα, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 317 ἐπ. Τὸ δὲ Κοινὸ τῆς Ὑδρας (1803) προσκαλεῖ τὸν Ἰωάννη Μπενιζέλο, διδάσκαλο τοῦ σχολείου τῶν Ἀθηνῶν, γιὰ νὰ διδάξῃ στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο τῆς Ὑδρας (Ἀρχ. Κοινότη. Ὑδρας, τ. 2, σ. 100). Βλ. Ὁμοίως Κάρ. Γκιών, Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου, ἐν Σύρῳ 1876, σ. 16', κθ' ἐπ. Π. Ζερλέντη, Προσθήκη εἰς τὰ περὶ τοῦ ἐν νήσῳ Σίφνῳ σχολείου, Νησιωτικὴ ἐπετηρίς, ἔτος Α', ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1918 (ἀνατύπωση Ἀθήνα 1987), σ. 308 ἐπ. Θ. Μπελίτσου, Τὰ κοινοτικὰ σχολεῖα τῆς Ἀἴμου (18ος-20ὸς αἰῶνας), ἔκδ. Συλλ. πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1997, σ. 31 ἐπ. Πρβλ. προχειρῶς καὶ Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 5 ἐπ. Μ. Παρτανίκα, Σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (1ῆ) ἑκατονταετηρίδος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 165 ἐπ. Π. Διακογιάννη, Ἡ Παιδεία στὴν Σάμο ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία μέχρι σήμερα, ἔκδ. Συλλ. πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1989. Απ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', ἔκδ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 290 ἐπ.

3. Βλ. Τρ. Εὐαγγελίδου, αὐτόδι, τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. CVII.

4. Α. Βρανούση, Ρήγας Βελεστινλής, ἔκδ. Συλλ. πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1957, σ. 152.

ριωρισμένη δικαστική δικαιοδοσία στον Πατριάρχη και στα ἐκκλησιαστικά δικαστήρια. Ἡ δικαιοδοσία δὲ αὐτή, ἀνεφέρετο κυρίως σὲ ὑποθέσεις οἰκογενειακοῦ δικαίου, ὅπως καὶ στὴν ἐπίλυση κληρονομικῶν ἐκ διαθήκης διαφορῶν. Ὅσον ἀφορᾷ στὶς λοιπὲς ἀστικές διαφορές, εἶχε ἐπιτραπεῖ στους ὑπόδουλους ἢ προσφυγὴ στὴ διαιτησία μὲ Ἑλληνες αἰρετοὺς κριτές.

Τὰ παραχωρηθέντα ὅμως αὐτὰ προνόμια, οἱ νησιωτικὲς κοινότητες κατόρθωσαν νὰ τὰ διευρύνουν σημαντικώτατα. Ἔτσι, παραλλήλως μὲ τὴ διαιτησία, οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες, μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ κυριάρχου, ἐπέτυχαν νὰ ἀπονέμουν δικαιοσύνη καὶ ὡς πραγματικοὶ δικαστές. Ἡ δικαστικὴ δὲ αὐτὴ δικαιοδοσία τῶν Ἑλλήνων κριτῶν δὲν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητη. Ἐξεδικάζαν ὄχι μόνον ἓνα εὐρύτατο φάσμα ἀστικῶν ὑποθέσεων ἀλλὰ καὶ ἓνα σημαντικό μέρος ποινικῶν. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ γεγονός ἀπετέλεσε ἐπίτευγμα μεγάλης σημασίας. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ κατακτητὴς, γιὰ εὐνοήτους λόγους κρατικῆς του κυριαρχίας, δὲν εἶχε παραχωρήσει ποτὲ στους ὑποδούλους Ἑλληνες ποινικὴ δικαιοδοσία. Ἡ ἀνοχὴ αὐτὴ τοῦ κατακτητῆ ὅπως οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκδικάσεως καὶ ἀξιοποίνων πράξεων, ὑπεδήλωνε σαφέστατα ὄχι μόνον τὴ συντελουμένη φθορὰ τοῦ τυραννικοῦ καθεστώτος του ἀλλὰ καὶ τὴν ταυτόχρονη ἀναβάθμιση τοῦ ἔργου τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν. Ἔτσι μὲ τὴ λειτουργία τῶν κοινοτικῶν κριτηρίων ἀρχίζει νὰ ἀποκαθίσταται κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ τοῦτο, διότι ἔως τότε οἱ ὑπόδουλοι Ἑλληνες ἀντὶ δικαίου εἶχαν ὡς ἀπολαβὴ τὴν ἀνδραποσία καὶ τὴν ἀδικία τῶν Ὀθωμανῶν ἀξιωματοῦχων, τὴν ὁποία ἐπέτεινε καὶ ὁ καθιερωμένος χρηματισμός τους.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἀπόδοση τοῦ δικαίου ἔχει ὡς προϋπόθεση τὴν ἐλεύθερη κρίση τῶν ἐντεταλμένων γιὰ τὴν ἀπονομὴ του ὀργάνων. Παραφράζοντας δὲ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸν Ρήγα, ὁ κριτὴς τότε μόνον συλλογᾶται καὶ ἀποφασίζει καλὰ ὅταν συλλογᾶται ἐλεύθερα.

Οἱ Ἑλληνες ὅμως κριτές κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ σημαντικωτάτου λειτουργήματός τους δὲν ἦσαν πάντοτε ἀπρόσβλητοι ἀπὸ παντοειδεῖς πιέσεις προερχόμενες ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ κυριάρχου. Ἀντιθέτως τὰ τελευταῖα μὲ αὐστηρὲς διαταγὰς τους ἐπέτασαν συχνὰ τὴ συμμόρφωση τῶν ἐκδιδομένων ἀποφάσεων τῶν Ἑλλήνων κριτῶν σύμφωνα πρὸς τὶς ὑποδείξεις τους. Παρὰ ταῦτα ὅμως, οἱ κοινοτικοὶ κριτές δὲν ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἐνδίδουν στὰ κελεύσματα τῶν Ὀθωμανῶν ἐξουσιαστῶν. Ὅπου οἱ περιστάσεις τὸ ἐπέτρεψαν, ἀντέστησαν καὶ ἀντέδρασαν. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις, οἱ Ἑλληνες κριτές ἐπέδειξαν δικαστικὴ συνειδηση καὶ θάρρος, ποὺ πραγματικὰ ἐντυπωσιάζει. Ἔτσι, δὲν ἐδίστασαν νὰ

ἀνατρέψουν τίς «στανικῶς» ἐκδοθεῖσες ἀποφάσεις τους, καί νά ἀποκαταστήσουν τὸ δίκαιο⁵.

Εἰδικότερα ὡς πρὸς τὴ δικαιοσύνη, οἱ προσπάθειες τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων κατευθύνονται ἐμφανῶς πρὸς δύο σημαντικούς στόχους. Ὁ πρῶτος ἀποβλέπει στὴν περιφρούρηση καὶ στὴν ἐπιβολὴ τῶν τοπικῶν τους ἐθίμων ὡς ἐφαρμοστέου δικαίου. Ἔτσι, οἱ προεστοὶ τῆς Μυκόνου ὑπεραμύνονται σθεναρῶς γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἐθιμικοῦ τους δικαίου. Σὲ σχετικὴ δὲ ἀναφορὰ τους πρὸς τὴν ὀθωμανικὴ ἀρχή, δὲν διστάζουν νά ἐπισημάνουν ὅτι δὲν πρέπει νά «ἀναιροῦνται τὰ τοπικὰ ἔθιμα διατὶ διαφθείρεται τὸ τοπικὸν σύστημα», πράγμα πού ἐσήμαινε τὴ μὴ ἐφαρμογὴ τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου. Ὅμοίως, οἱ ὑπόδουλοι δὲν ἀποκρῦπτουν πλέον τὰ ἐθνικά τους φρονήματα. Ἀντιθέτως, οἱ κοινότητες ἀγωνίζονται φανερά ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδας τους. Ἔτσι, οἱ προεστῶτες τῆς νήσου Ἰδρας, οἱ συντάξαντες τὸν ἀστικὸ καὶ ναυτο-εμπορικὸ νόμο τῆς 1ης Μαΐου 1818, ἀναγράφουν στὸ προοίμιό του, ὅτι προβαίνουν στὴ θέσπιση τῶν σχετικῶν διατάξεων, ἀφ' ἐνὸς μὲν γιὰ τὴν προστασία τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου, πού ἀποτελοῦσε τὸν μοναδικὸ πόρο ζωῆς τῶν κατοίκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ «παρορμηθέντες ἐξ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν πατρίδα τους».

Ἰπὸσχονται, μάλιστα, τὴν τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ νόμου αὐτοῦ «καὶ μεθυσίαν ἀκόμη καὶ τῆς ζωῆς» τους⁶. Σὲ ἄλλη δὲ περίπτωσι, οἱ ἴδιοι προεστῶτες, ἀπευθυνόμενοι τὴν 13η Νοεμβρίου 1813 πρὸς τοὺς προεστῶτες τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ ἐπαιρόμενοι δικαίως γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης πού ἔχουν ἐπιτύχει, γράφουν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «... πανταχοῦ γνωστόν ἐστί, ὅτι ἐδῶ οὐδεὶς δύναται νά μεταχειρίσῃ δυναστείαν, ἔχομεν δικαιοσύνην, μέσου τῆς ὁποίας καὶ τὰ τῶν κατοίκων συμφέροντα ὀρθῶς κρίνονται καὶ τὰ τῶν παρευρισκομένων ἀκριβῶς καὶ εὐσυνειδήτως θεωροῦνται»⁷.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸν δεύτερο στόχο τῶν νησιωτῶν, αὐτὸς κατέτεινε στὴν ἀποτροπὴ τῶν Ἑλλήνων νά προσφεύγουν στὶς δικαστικὲς ἀρχὲς τοῦ κυριάρχου. Ἔτσι, κατὰ τὸ Νόμο τῆς Ἰδρας τοῦ 1818, ἐκεῖνος πού «καταφρονῶν τὸ τοπι-

5. Βλ. Μεν. Τουρτόγλου, Ἡ νομολογία τῶν κριτηρίων τῆς Μυκόνου, Ἐπετ. Κέντρον Ἑρεύν. Ἱστορ. Ἑλλήν. Δικαίου, τ. 27-28 (1985), σ. 12.

6. Βλ. Ἀντ. Λιγνοῦ, Ἱστορία τῆς νήσου Ἰδρας, τ. Α', Ἀθῆναι 1946, σ. 257.

7. Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ἰδρας, τ. 5, ἐν Πειραιεῖ 1924, σ. 58.

κόν σύστημα απέλθη εις τήν υπέρτατον ήγεμονίαν» πρέπει να τιμωρηθεί «ώς κακοποιός και φθορεύς του νιζαμίου της πατρίδος». Κατά δε τὰ κωδικοποιημένα έθιμα της Θήρας και της Άνάφης του 1797, προβλέπονται ποινές για εκείνον που θα «γίνη αίτιος και συνεργός... να ζημιώση τον άλλον άνευ τινός νομίμου διαφοράς και δικαιώματος... και τον παραδώση εις αυθεντικές κρίσεις ή εις καθδήν, και του ακολουθήσουν ζημιαί και τιμωρίαί»⁸.

Όλες όμως αυτές οι κοινοτικές αποφάσεις και ενέργειες, εκφράζουν σαφέστατα το διαμορφωθέν άκμαίο έθνικό φρόνημα και το πνεύμα άντιστάσεως που διέπρεχε τους ύποδούλους Έλληνες κατά της όθωμανικής δυναστείας. Όπως δε εύστόχως σημειώνει ο Άνωνυμος Έλληνας της «Έλληνικής Νομαρχίας»: «Η άρχή της νίκης είναι ή άνθίστασις»⁹. Συνάμα δε, οι εκδηλώσεις αυτές αποτελούν άναμφισβητήτως στοιχεία ένδεικτικά της ψυχικής προετοιμασίας των Έλλήνων για τήν έπερχόμενη ένδνεγερσία του 1821¹⁰.

Το μόνιμο, όμως, και έφιαλτικό πρόβλημα των νησιωτικών κοινοτήτων, αποτελούσε ή δυσβάστακτη φορολογία.

Είναι άληθές, ότι οι κατά καιρούς εκδοθέντες ύπερ των νησιωτών προνομιακοί όρισμοί των σουλτάνων, δημιουργούν τήν έντύπωση ότι οι ύπόδουλοι νησιώτες, άπηλλαγμένοι από σωρεία τακτικών και εκτάκτων φορολογιών, υπεχρεούντο στην καταβολή μόνον δύο φόρων. Ήσαν δε οι φόροι αυτοί: Πρώτον ο κεφαλικός, το καλούμενο χαράτσι, στον όποιον ύπήγοντο όλοι οι Έλληνες. Μόνον με τήν πληρωμή του φόρου αυτού έξησφάλιζε ο ραγιάς το δικαίωμα του να ζη¹¹.

8. Ζέπων J.G-R, τ. 8, σ. 512.

9. Βλ. Άνωνύμου του Έλληνας, Έλληνική Νομαρχία ήτοι λόγος περι έλευθερίας (κειμενο-σχήλια-εισαγωγή, Γ. Βαλέτα), έκδ. τετάρτη, Αθήνα 1982, σ. 216.

10. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι ήδη από το 1653 σ' ένα έρειπωμένο κελλι της μονής του Χρυσστόμου της Σίφνου είναι χαραγμένη σπουδαιοτάτη είδηση, ένδεικτική του επικρατούντος άκμαίου έθνικού φρονήματος των Σιφνίων δύο περίπου αίωνες πριν από τήν έκρηξη της Έπαναστάσεως: «ΕΝ ΜΗΝΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΤΟΥΣ αχγγ' (1653) ΤΗ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΟΜΟΣΑΜΕΝ ΤΗΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ». (Σ. Συμεωνίδης, Τα γράμματα στο νησί της Σίφνου (1650-1833), Πειραιεύς 1962, σ. 13). Πρβλ. και Μιχ. Γκητάκου, Άνέκδοτοι έπιγραφαί και χαράγματα εκ βυζαντινών μνημείων της Ελλάδος, έν Αθήναις 1957, σ. 144.

11. Βλ. Ιω. Λυκούρη, Η διοικήσις και δικαιοσύνη των τουρκοκρατουμένων νήσων, Αθή-

Δεύτερον, ο φόρος τής δεκάτης, πού αποτελούσε τόν κυριώτερο ἔγγειο φόρο και ἐπεβάλλετο κυρίως ἐπὶ τῆς παραγωγῆς.

Τὰ πράγματα, ὅμως, ἦσαν τελείως διαφορετικά. Οἱ εὐνοϊκὲς γιὰ τοὺς χριστιανούς τῶν νήσων διατάξεις, σὲ ὅ,τι τουλάχιστον ἀφοροῦσαν στὴ φορολογία, δὲν φαίνεται ὅτι ἐφηρμόσθησαν στὴν πράξη. Κατεστρατηγήθησαν βαναύσως ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀξιωματούχους, οἱ ὁποῖοι ἐπέβαλλαν ἐξοντωτικὲς φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις εἰς ἄλλοις τῶν νησιωτῶν. Ὁ διατρέχων κοινοτικὰ ἔγγραφα προερχόμενα ἀπὸ τὸν τουρκοκρατούμενο χῶρο τοῦ Αἰγαίου, μένει κατὰπληκτος γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀνοχὴ τῶν ὑποδούλων νησιωτῶν. Καὶ τοῦτο διότι, ἀπληρῆς τακτικὴ καὶ ἔκτακτη φορολογία, αὐθαίρετες εἰσπράξεις ἀπεσταλμένων τῶν Ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων, ἐρημώσεις ἀπὸ πειρατὲς καὶ ἐξανδραποδισμοί, βίαιη ναυτολογία γιὰ τὸ στόλο τοῦ κυριάρχου¹², ἐπινοήσεις νέων φόρων καὶ παντοειδῆ ἄλλα οικονομικὰ ἄλλα, εἶναι ἡ ὄλιβερὴ εἰκόνα πού συνδέτουν τὰ ἀψευδῆ αὐτὰ ἱστορικὰ μαρτύρια.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, οἱ νησιῶτες δὲν ἐκάμφθησαν οὔτε καὶ παρέμειναν οἱ ἀδρανεῖς θεατὲς τοῦ συντελουμένου ἀφανισμοῦ τῶν νήσων τους. Ἀντέδρασαν, στὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων τους, καὶ κατόρθωσαν, στὰ δύσκολα χρόνια τῆς δουλείας, νὰ ἀντεπεξέλθουν ἐπιτυχῶς τὶς ἀντιξοότητες τῶν καιρῶν, διατηρήσαντες, συγχρόνως, φρόνημα ἑλληνικό. Ἡ ἀντίσταση δὲ αὐτὴ ἐξεδηλώθη διὰ μέσου τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων, οἱ ὁποῖες, μὲ ἐπιτυχεῖς ἐνέργειες, κατόρθωσαν ὄχι μόνον νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπαπειλουμένη οικονομικὴ καταστροφὴ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση.

Ἔτσι, οἱ προσπάθειες τῶν κοινοτήτων κατευθύνοντο στὸ νὰ ἀνατεθεῖ σ' αὐτὲς τὸ δικαίωμα εἰσπράξεως τῶν φορολογικῶν προσόδων. Κι αὐτό, γιὰτὶ οἱ φόροι τῶν τουρκοκρατούμενων νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀποτελοῦσαν, κατὰ κανόνα, ἀντικείμενο μισθώσεως ἀπὸ τὸν ἀρχιναύαρχο τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, κατόπιν διενεργουμένης δημοπρασίας. Ὁ πλειοδοτῆσας ιδιώτης, πού ἀνελάμβανε νὰ

ναι 1954, σ. 227. Α. Δρακάκη, Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τ. Α', ἐν Ἐρμούπολει Σύρου 1948, σ. 245.

12. Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ διαταγὴ τοῦ ὀθωμανοῦ ἀρχιναύαρχου (Καπουδάν Πασᾶ) τῆς 30ῆς Ἰουλίου 1799, ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς Ἰδραίους, μὲ τὴν ὁποία ἀπαιτεῖ νὰ τοῦ ἀποστείλουν 64 ναῦτες γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ στόλου του. Σὲ περίπτωσιν δὲ πού δὲν ἀνταποκριθῶν στὴ διαταγὴ του, ἀπειλεῖ ὅτι κατερχόμενος μὲ ὅλη τὴν ἀρμάδα, τοὺς μὲν προεστοὺς

καταβάλλει τὸ ὀρισθὲν κατ' ἀποκοπήν ποσόν, ἀποκοτῶσε τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπράξεως τῶν φορολογικῶν προσόδων γιὰ ἓνα χρόνο καὶ ἐκαλεῖτο "βοεβόδας". Οἱ βοεβόδες ὅμως, ὡς μισθωτὲς τῶν φόρων, ἐπενέβαιναν συγχρόνως τόσο στὴ διοίκηση, ὅσο καὶ στὴ δικαιοσύνη τῶν νήσων. Ἐξεδίκαζαν ἀκόμη καὶ ποινικὲς ὑποθέσεις.

Ὁ ἐξοπλισμὸς, ὅμως, τοῦ βοεβόδα μὲ τόσο ἐκτεταμένους ἐξουσίες, δημιουργοῦσε εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις γιὰ ἐκμετάλλευση τῶν ὑποδούλων, ἀφοῦ ἦταν ἀνεξέλεγκτος καὶ εἶχε ἐξησφαλισμένη τὴν ἀτιμωρησία. Ἀκόμη, ἡ οἰκονομικὴ θέση τῶν ὑποδούλων χειροτέρευε περισσότερο, μὲ τὶς συνηδιζόμενες τότε διαδοχικὲς μεταβιβάσεις τοῦ δικαιώματος εἰσπράξεως τῶν φόρων ἀπὸ τὸν πλειοδοτήσαντα δικαιούχο σὲ ἄλλο μὲ κέρδος, καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὸ γεγονός αὐτό, ὅπως εἶναι φανερό, εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τὴν ἐπιβάρυνση τῶν νησιωτῶν μὲ ποσὰ ὑπέρογκα. Πολλὲς φορὲς μάλιστα, μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες πωλήσεις, τὰ ποσὰ αὐτὰ ἐφθάναν καὶ στὸ διπλάσιο τῶν ἀρχικῶς ὀρισθέντων¹³. Ἔτσι ὁ τελευταῖος, στὸν ὅποιο τελικὰ κατέληγε τὸ βοῖβοντιλίχι, μετῆρχετο κάθε παρανομία, ὄχι μόνον γιὰ νὰ εἰσπράξει τὰ καταβληθέντα ἀλλὰ καὶ νὰ κερδοσκοπήσει.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, σταθερὸ μέλημα τῶν κοινοτήτων ἀπετέλεσε ἡ συνεχῆς προσπάθειά τους γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ δικαιώματος τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων. Ἡ διεκδίκηση μάλιστα τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, ἐγίνετο μὲ ξεχωριστὴ ἀποφασιστικὴ καὶ μαχητικὴ ἀπὸ τὶς πρωτοστατοῦσες κοινότητες. Αὐτὸ μαρτυροῦν ἔγγραφες πηγές, ὅπου οἱ μὲ πρωτοβουλία τῶν κοινοτήτων συνηγμένοι σὲ γενικὲς συνελεύσεις ὑπόδουλοι, ἀποφασίζουν ὁμοφώνως νὰ ἀντισταθοῦν «ψυχῇ τε καὶ ζωῇ» γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸν τυχὸν ἐρχομὸ ξένου, συνήθως ὀθωμανοῦ, βοεβόδα. Τὶς περισσότερες δὲ φορὲς, οἱ ἐνέργειες τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τελεσφοροῦσαν. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον τὴ βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν νήσων, ἀλλὰ καὶ τὴ σημειωθεῖσα ἀργότερα ραγδαία ἀνάπτυξη τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἔτσι, οἱ κοινότητες ἐμφανίζονται μὲ κῦρος καὶ δύναμη. Ἀγωνίζονται σθε-

¹³ Δὲ τιμωρήσει μὲ κεφαλικὴ ποινὴ, τὴν δὲ ἴδρα θὰ ἀφανίσει. (Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ἰδρας, ἐνθ' ἄν. τ. 1 σ. 208).

13. Πρβλ. καὶ Γ. Κοντογιώργη, Κοινωνικὴ δυναμικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοδιοίκηση, Ἀθήνα 1982, σ. 418-419.

ναρά για την υποστήριξη υποθέσεων των όμοιων τους, προσπαθούν να περυστείλουν την αίμορραγία των νήσων με την κατ' έτος αναγκαστική ναυτολογία ανδρών για τις ανάγκες της όθωμανικής άρμάδας, άσκούν διευρυμένες άρμοδιότητες σε πολλούς νευραλγικούς τομείς τής διοικήσεως, άπονέμουν δικαιοσύνη και συντελουν τά μέγιστα στην άναπτέρωση του έθνικου φρονήματος των Έλλήνων. Όλα αυτά τά κοινοτικά έπιτεύγματα άπετέλεσαν, όπως είναι φανερό, σημαντικό βήμα προς την έλευδρία.

Παρά ταύτα όμως, βαρύτατοι και άδικοι φορολογικοί αίφνιδιασμοί και νεοφάνεις έπινοήσεις «δοσιμάτων» από τους όθωμανούς δυνάστες δέν έλειψαν. Έπιβαρύνσεις έξοντωτικές, για τις όποιες όλοι οί υπόδουλοι ήσαν άλληλεγγύως υπεύθυνοι, έφερναν τους νησιώτες σε πλήρη άπόγνωση. Ώς εκ τούτου, ή αντιμετώπιση των συχνών αυτών φαινομένων, ήταν εκ των πραγμάτων συλλογική. Λαός και κοινοτικοί άρχοντες έπρεπε να άγωνιστουν ένωμένοι για την έπιβίωσή τους. Η έδραιωμένη δέ στους υπόδουλους συνείδηση για την κοινή τους τύχη όδήγησε, μέσω των κοινοτήτων, στη δημιουργία όμαδικού πνεύματος αντίστασης σε κάθε παρουσιαζόμενη αυθαιρεσία του δυνάστη, σε συσπειρώσεις και στη σύσφιξη δεσμών άλληλεγγύης.

Η συμβολή του διαμορφωθέντος αυτού φρονήματος μεταξύ των υποδούλων Έλλήνων των νησιών του Αιγαίου δέν μπορεί να θεωρηθεί ως παράγων άμελητέας σημασίας για την Έπανάσταση του 1821. Πολύ δέ περισσότερο γιατί, με την πάροδο του χρόνου, τó φρόνημα αυτό μορφοποιείται, με την πρωτοβουλία των κοινοτήτων, σε «ένώσεις» και «συνδέσμους», που παίρνουν μάλιστα και έπίσημο χαρακτήρα. Οί συνιστώμενες δέ «ένώσεις» για την αντιμετώπιση κοινών κινδύνων, προσλαμβάνουν μία ιδιαίτερη διάσταση, που φέρει εκδήλα στοιχεία έθνικης άφυπνίσεως.

Έτσι, με πρωτοστατούσες έπτá κοινότητες τής Πάρου, τó 1734, κάτοικοι και εκπρόσωποι των κοινοτήτων αυτών συνέπηξαν «σύνδεσμον». Άπεφασίσθη δέ «και αυτό τó αίμα του να χύσει ό ένας διά τόν άλλον», και ότι για οιαδήποτε ζημία ή βλάβη που θά ύφίστατο κανείς και θά άφορούσε στα κοινά τής νήσου, όλοι ανέλαμβάναν την ύποχρέωση να τόν βοηθήσουν «με τόν έαυτόν» τους και «με τó έχει» τους. Όποιος δέ, ήθελε τυχόν παραβεί τή συμφωνία αυτή, παρεδίδοτο «τῷ αιώνιῳ αναθέματι» και άπεβάλλετο «άπό τή συντροφία τής χριστιανικής ένώσεως». Ύστερα μάλιστα από δέκα χρόνια, τó 1744, προεστοί και κάτοικοι των έπτά κοινοτήτων τής Πάρου συντάσ-

σουν και άλλο ένωτικό γράμμα, «ἀποβλέποντες εἰς κοινὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος»¹⁴.

Οἱ συστάσεις ὁμως τῶν ἐνώσεων αὐτῶν, ποὺ ἀναμφισβήτητα συνέτειναν στὴν καλλιέργεια ἀντιστασιακοῦ πνεύματος στοὺς ὑποδούλους τῶν νήσων, δὲν ἀπετέλεσαν τοπικὸ φαινόμενο μόνον τῆς Πάρου. Παρόμοιες συσπειρώσεις, ὅπως καὶ ἄλλα σαφῆ δείγματα ἐναντιώσεως τῶν ὑποδούλων κατὰ τῶν κατακτητῶν, ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου.

Ἐτσι, τὸ 1736, τρεῖς κοινότητες τῆς Νάξου συνῆψαν ἔγγραφο συμφωνία, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν «παντελῆ ἀφανισμόν» τοὺς¹⁵. Οἱ δὲ Μυκόνιοι, τὸ 1683, προῆλθαν σὲ «συμφωνία καὶ ἀδελφότητα» καὶ ἔγιναν «μιά ψυχὴ καὶ ἓνα κορμί»¹⁶. Τὸ δὲ 1710 ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως, νὰ ἐνεργήσουν γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ὀθωμανοῦ ἱεροδικαστῆ ἀπὸ τὸ νησί τους. Ὅμοιως καὶ οἱ «ἐγκάτοικοι» τῆς Σκύρου μὲ ὁμόφωνο κοινὸ τους γράμμα, ἀποφασίζουν «ψυχῇ τε καὶ ζωῇ» νὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἔλευση ξένου βοεβόδα. Ἐὰν ὁμως, παρὰ ταῦτα, οἱ ἐνέργειές τους δὲν τελεσφοροῦσαν καὶ ἐγκαθίστατο ξένος βοεβόδας, ἀπειλοῦν μὲ βαρύτερες κυρώσεις, μὲ ἄλυτο ἀφορισμὸ καὶ μὲ ἐξώση «ἐκ τῆς συναθροίσεως» τοὺς «ὡς προδότην», ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἤθελε τυχὸν συμπράξει μὲ τὸν βοεβόδα¹⁷.

Ὅλα αὐτὰ τὰ κοινοτικὰ πρακτικὰ, μὲ τοὺς πατριωτικούς «συνδέσμους» καὶ τὰ «ένωτικὰ γράμματα», ὅπου οἱ συμμετέχοντες διαδηλώνουν ὅτι καὶ «τὸ αἷμα του θὰ χύσει ὁ ἓνας διὰ τὸν ἄλλον», μὲ τὴ σύμπηξη «χριστιανικῶν ἐνώσεων» ποὺ ἀντιπαρατίθενται στὴν πίστη τῶν ἀλλοθρήσκων κατακτητῶν, καὶ μὲ τὴ συσπείρωση γιὰ τὴ σωτηρία τῆς νήσου-πατρίδας ἀπὸ τὴν ἀρπακτικὴ βουλιμία τῶν ἀξιωματούχων τοῦ κυριάρχου, ὑποδηλώνουν συγχρόνως τὴ συντελουμένη ἀπὸ τοὺς ὑποδούλους μορφοποίηση ὀργανωμένων πυρήνων ἀντιστάσεως μὲ

14. Βλ. Μεν. Τουρτόγλου, Παράγοντες ἀντιστάσεως στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία. Οἱ τοπικὲς ἐνώσεις, Μελετήματα Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου, τ. 2, Ἀθήνα 1993, σ. 118-123, ἀρ. 1 καὶ 2.

15. Βλ. Φιλ. Κατσουροῦ, Γράμμα συμφωνητικὸν τῶν τριῶν κοινῶν τῆς νήσου Νάξου, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς 1 (1918), σ. 155-159.

16. Π. Ζερλέντη, Παναγιώτης Νικουσίσιος καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἄρχοντες Μυκονίων, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς, ἐν Ἐρμούπολει Σύρου 1918, σ. 194.

17. Βλ. Γ. Κοντογιώργη, ἐνθ' ἄν., σ. 133.

έμπνευστές τις κοινότητες. Είναι δε αξιοσημείωτο, ότι την αλληλεγγύη που πρέπει να έχουν μεταξύ τους οι χριστιανοί έναντι των αλλοδρήσκων κατακτητών, τονίζει και ο δραγομάνος του στόλου Κωνσταντίνος Χαντζερής το 1797, σε γράμμα του, απευθυνόμενο προς τους карабоκүрһедс της Ύδρας:

«...είναι χρέος μας να αγαπώμεν και να διαφενδεύωμεν όχι μόνον τους Άσπροθαλασσίτας, αλλά και όλους τους χριστιανούς, ως χριστιανοί και ήμεεις»¹⁸.

Με την πάροδο του χρόνου, το πνεύμα της αντίστασης κατά της οθωμανικής δυναστείας θα προσλάβει διαστάσεις εθνικής αφυπνίσεως. Η εθνική παράδοση και η συνείδηση της ιστορικής συνεχείας, με τη μνεία των «ήρωικων κατορθωμάτων των ενδόξων προγόνων», θα υπογραμμίζονται αφόβως στα κοινοτικά γράμματα των υποδούλων Ελλήνων. Έτσι, οι κάτοικοι της νήσου Πάτμου, το 1819, απευθυνόμενοι προς τον διορισθέντα, ως δραγομάνο του στόλου, Νικόλαο Μουρούζη, δέν παραλείπουν, μεταξύ άλλων, να του τονίσουν: «Μή διαλείπης τοίνυν, ἄρχον πανεκλαμπρότατε, καθ' ἐκάστην τοὺς ὁμογενεῖς πάντας ἀντιποιοῦμενος καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν πάλαι ἡρώων ἀνανεῶν, ὅπως διὰ τῆς σῆς προστασίας κυβερνώμενοι δυνηθῶσιν ἀντιστῆναι ταῖς ἐναντίαῖς προσβολαῖς»¹⁹. Τὴν προγονικὴ αὐτὴ δόξα θὰ ἐπικαλεῖται ὁμοίως, λίγο μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ διακήρυξη τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1822 τῆς πρώτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία καὶ θὰ ἐπεξηγεῖ τοὺς λόγους τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία:

«Ἐκινήσαμεν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων... ἀποφασίσαντες ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας, καὶ νὰ διοικηθῶμεν με νόμους δικαίους, ἢ νὰ χαθῶμεν ἐξολοκλήρου, κρίνοντες ἀνάξιον νὰ ζῶμεν πλέον ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ περικλεοῦς ἐκεῖνου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δουλείαν τοιαύτην, ἰδίαν μᾶλλον τῶν ἀλόγων ζῶων, παρὰ τῶν λογικῶν ὄντων»²⁰.

Ἀναμφισβήτητα, οἱ Ἑλληνικὲς Κοινότητες, κατὰ τὰ σκληρὰ χρόνια τῆς δουλείας, εἶχαν ἀναδειχθεῖ ἐκ τῶν πραγμάτων σὲ ἀποφασιστικὸ παράγοντα διατηρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἔθνους.

18. Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τ. 1, σ. 125.

19. Μιχ. Μαλανδράκης, Νησιωτικὰ Χρονικά, «Ἑλληνικά», τ. 10 (1937-1938) σ. 387.

20. Βλ. Α. Μάμουκα, ἐνδ. ἀν., τ. 2, σ. 45.

Με τὴν καλὴν ὀργάνωσιν, τὴν χρηστὴν διοίκησιν, τὴν σύνεσιν καὶ πολλὰς φορὰς τὸ θάρρος τῶν αἰρετῶν μελῶν τους, κατόρθωσαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπιτυχῶς καὶ νὰ περιστείλουν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἀπληστίαν καὶ τὴν ἀνθαιρεσίαν τῶν ὀργάνων τοῦ κατακτητῆ. Συνετέλεσαν τὰ μέγιστα στὴ συντήρησιν τῆς πίστεως, τῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.
